

Kudrna, Jaroslav

[Moravia, Sergio. Il tramonto dell'illuminismo: filosofia e politica nella società francese (1770-1810)]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1969, vol. 18, iss. C16, pp. 166-167

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102272>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

totožné s dávno hledaným rukopisem zvaným „liber niger“, který se z Hradiska odklikou přes Novou Říši dostal do Czorné v Uhrách. Nyní se H chová patrně v Pešti. Signaturu jeho neznáme. To je však vedlejší. Jisté je, že legenda o Friebekové hradištském kodexu je pochována. Listina O je v H opsána (pod čís. 1) a sice (což je důležité) s nákelským odstavcem. Jde tu o zatím nejstarší textové dochování O, které známe, o dochování, které se dá dobře zařadit do osnovy všech (i přičtením Hrabětové) zatím známých.

c) Pokud jde o výše uvedené instrument I, stýká se Zaoral s postřehy Hrabětové dále (viz výše) i v názoru, že pisatel I měl před sebou dnes ztracenou listinu Přemysla I. (P I), datovanou 21. srpna 1200, v níž byla listina O inserována. Výslovně (opět ve shodě s Hrabětovou) vylučuje možnost toho, že by P I mohlo být totožné s konfirmací O, vydanou Přemyslem Otokarem II. 21. srpna 1270. Je nepochybné, že vyloučení této možnosti podporuje mé zjištění (viz výše), že rukopis H uvádí O s nákelským odstavcem.

Za pravděpodobné je však přece jen nepovažují a to z dvou důvodů:

1. Domněnka, že Přemysl II. na den přesně za 70 let po Přemyslu I. konfirmoval O, zní neuvěřitelně. Den 21. srpen nemá v hradištské listinné tradici místo. Tradičním dnem je tu den 1. září.

2. V I se konstatuje, že Přemysl I. v P I dosvědčil, že listinu Ottovu viděl, při čemž je užito obratu „litteras se vidisse testatur“. Tento obrat odpovídá příslušnému obratu narace P II „(litteras), quas vidimus in hunc modum“. Tento typicky vidimační obrat se hodí do listiny Přemysla II., v listinách Přemysla I. je však — pokud vím — jinak neznámý.

3. V I lze mluvit o tom, že píšaf napodobil písmo své předlohy (to říká Hrabětová i Zaoral). Dodávám však, že to, co napodobil, není písmo listiny Přemysla I. nýbrž Přemysla II.

d) Mám za velmi nepravděpodobné, že bychom mohli vůbec pomyslet na to, že O by bylo bývalo vydáno ve formě chyrografu. Obrat „et sub huiusmodi cyrographo“, který se tu čte, bych vykládal (ve shodě s V. Hrubým) prostě jako odkaz na „písemnost“. Obsah O nemá charakter „dvojstranné smlouvy“; Zaoralův poukaz na uherský původ choti jeho vydavatele může být pro další pátrání užitečný, nemůže však být užít ve prospěch naznačeného výkladu. Zvěčnělý Kristen, jehož se Zaoral v té souvislosti dovolává, byl by se stova vážně mohl pokusit o to, aby svůj jistě zajímavý nápad s chyrografem také odůvodnil.

J. Šebánek

Sergio Moravia, *Il tramonto dell'illuminismo Filosofia e politica nella società francese 1770—1810* Bari 1968.

Téma, jež si zvolil S. Moravia k sepsání rozsáhlé studie není záležitostí akademickou. V době, kdy si klademe otázku, jak je to vlastně s revolucí, kdy se přímo nabízí ideologický rozbor jednotlivých etap revoluce, může jistě mnoho zajímavého říci právě kniha, jež zkoumá nosnosti ideologie, jež stála u počátku francouzské revoluce. Moravia nadepsal svou knihu „Zánik osvícenství“, fakticky nám ukazuje poslední etapu osvícenství nejen v jeho pokleslé a zředené podobě, nýbrž i v přímé konfrontaci s revolucí samotnou.

Kniha, jež byla sepsána profesionálním filosofem, žákem Garina, Luporiniho a Cantimoriho přináší nevšední množství nových dokladů. Na první pohled by se mohlo zdát, že je založena historicky než filosoficky. Obsáhle nám líčí vznik celého směru „ideologů“, zvláště funkci, kterou při vzniku tzv. ideologie sehrál salon d'Auteuil, vyplňuje tak mezeru, která nebyla dosud v moderní literatuře analyzována. Řeší totiž otázku, jaký je poměr mezi velikými filozofy a počátkem revoluce, kde třeba hledat zprostředkující článek mezi teorií a praxí. Jinými slovy by se dalo říci, že Moravia předvedl ve své publikaci názorný doklad toho, jak určitá filosofie se může stát politickou ideologií. Ptá se po mezích možností vědeckého pokusu o sociální a společenské reformy. Nebylo jistě náhodné, že právě z tohoto důvodu věnoval některý z „ideologů“ např. Destutt de Tracymu značnou pozornost i Marx.

„Ideologové“ nebyli totiž nikdy čistými filozofy, moment politický převažoval u nich nad momentem vědeckým, absorbovali stejně trest přírodovědní jako státoprávní. V tomto směru byli pravými pokračovateli tradice, z níž vyšla francouzská encyklopedie. Odtud ovšem i samotný specifický charakter samotné „ideologie“ nemá být ničím jiným než částí vysiologie.

I tradice, o níž se „ideologové“ opírali, byla typická. Bacon, Locke, tedy anglický sensualismus, dále pak Voltaire a Helvetius. „Ideologové“ se z těchto pozic pokusili vykonstruovat řadu reformních plánů, především pro školství. Nesmíme zapomenout, že dnešní francouzské školství, produkt napoleonského režimu, bylo v podstatě koncipováno „ideology“.

Moravia zkoumá prakticky období „ideologů“ ve třech etapách. Předně v období před-revolučním. Skupina se soustřeďuje v salónu ženy významného filozofa Helvetia, zde dochází k prvním setkání vlastních filozofů osvícenců s madřšími mysliteli. K hostům tohoto salónu náleží stejně Franklin jako Condorcet. Zde v zednířském a filantropickém prostředí se formuje

základní kritika zaměřená proti praktikám starého režimu. Pod vlivem salónu d'Auteuil jsou sepsány nejvýznamnější díla Condorcetova, Volneyho, stejně jako pamflety Cabanise a Sièyese. „Ideologové“ salónu d'Auteuil jsou zároveň ideology revoluce.

Osudy „ideologů“ nebyly ovšem revolucí určeny jednoznačně příznivě. Nepochybně pro „ideology“ bylo vyhraněno velké pole působnosti na počátku revoluce, později se stali mluvčími Gironda, pak však byli zmasakrováni jakobínskou diktaturou a mohou se objevit teprve po thermidoru 1794.

Nás zde musí zajímat především otázka, proč došlo k zásadnímu konfliktu mezi „ideology“ a jakobíny. Je pravda, že někteří z „ideologů“ se snažili i o spolupráci s jakobíny. Volney v září 1793 se dostává svým Katechismem francouzského občana dokonce do jejich pozice, ale přesto nebyl nikdy jakobín akceptován. Rozpor mezi „ideology“ a jakobíny, především Robespierrem, byl velmi hluboký. „Ideologové“ viděli v Robespierovi člověka šířícího nedůvěru, člověka podezíravého, pysného, stíženého mnoha komplexy. V těchto jeho kvalitách spatřovali příčinu jeho tyranství. Robespierre spojoval podle nich příliš schopnost nenávidět se schopností vládnout. Obklopoval se hloupými lidmi, chtěl být vůdcem mezi prostředními. Obracel-li se k lidu, mínil tím vždy nejzaostalejší složku společnosti. Důrazem na lid snažil se diskvalifikovat vzdělanější složku.

Z výroků „ideologů“ o Robespierrovi vyplývá, že jim bylo cizí rousseauovské pojetí lidu, byli sami odpůrci přímé demokracie. Prakticky stáli na stanovisku, že většina občanů nemá zájem zabývat se politikou. Odmítali myšlenku, že lid je v podstatě moudrý. Byli přesvědčeni, že filosofie a vzdělání je základním předpokladem moudrosti. Představovali si revoluci jako založenou na rozumu, odmítali morálku a vášně.

Robespierre velmi brzy postihl tento rozpor mezi revolucí a ideology. Dal zničit bustu Helvetia a postavil se proti Encyklopedii. Připouštěl sice, že Encyklopedie vykonala mnoho dobrého, tvrdil však, že se nakonec encyklopedisté stali nástrojem v rukou bohatých.

„Ideologové“ sami se revoluce obávali. Podle Robespierra především tehdy, když seznali, že republikánské principy potlačí jejich individuální záliby.

Šlo tedy zřejmě o střetnutí dvou principů — rousseauovského a voltairiánského, lidové vůle a buržoazního rozumu. Robespierre zcela správně ze svého stanoviska „ideology“ eliminoval.

Moravia vidí řadu základních omylů „ideologů“. Byli příliš abstraktní, dali se inspirovat velikými myšlenkami a nepřiblížili k realitě. Proto zcela zákonitě mnozí z nich prožili řadu měsíců ve vězení, čtouce Leibnize a Locca. Přesto však neztratili víru v pokrok. Condorcet považoval hrůzy revoluce za bezvýznamnou etapu, jež nemůže zastavit lidský pokrok. Lidský rozum, vtělený do skupiny lidí, může překonat překážky, před něž je postaven.

Moravia plasticky ukazuje, jak došlo k obnovení činnosti „ideologů“ po thermidoru. Vyšedše z kriminálů, nabízejí „ideologové“ své síly novému režimu. Jejich pozice se počínají stýkat s pozicemi Mne de Staël. Přecházejí direktorium a ocitají se opět v konfliktu s Napoleonem. Napoleon se jim snažil z počátku přiblížit, 18. brumaire byl proveden za spolupráce s „ideology“. V konsultátu viděli „ideologové“ ztělesnění aristokratické republiky. Pak se ovšem cesty rozcházejí. Napoleon je deklaruje jako „bídne metafyziky“, obviňuje je, že chtějí reálný stát nahradit principy abstraktní morálky. Od konce r. 1800 stáli „ideologové“ v opozici k Napoleonovi. To ovšem neznamenalo, že by nebyli schopni dodat řadu projektů pro jeho kulturní politiku. Vcelku je možno říci, že právě po r. 1795, kdy se prakticky dostali opět k moci, zdokonalili mnohé z toho, co hlásili před revolucí. Počali se především zabývat problémy vědeckými, antropologií, fyzikou, náboženstvím, politickou filosofií, získávají vliv především v Německu a v Itálii, ale právě v době tohoto největšího svého rozmachu, je postihne ostrá kritika. Literáři a filosofové počínaje Saint Martine, budou v nich potrat materialismus 18. století. Jsou brzy vyřazeni ze hry, katolicismus a romanticismus se dostává do popředí. Přesto však je bez nich nemyšlitelné 19. stol. se Saint Simone, Stendhal, Thierry, Guizot a Michelet a H. Taine vycházeli z „ideologie“.

To je stručný průřez Moraviíou knihou. Čtenář v ní najde plastický obraz vědeckého života předrevoluční a revoluční Francie, ukáže se mu, jaký hluboký zářez znamenala revoluce do lidského myšlení. Ideologii dodali intelektuálové, popularizátoři velkého osvícenského myšlení. V průběhu revoluce jsou však jejich tvůrčí vyřazení a vrací se opět v období, kdy se konsoliduje to, co se z revoluce konsolidovat dalo. Abstraktní princip, na němž revoluce stála, jímž se rozbíjely staré reality, byl dobrý dotud, dokud revoluce nedosáhla svého vrcholu, dokud se nezapojily široké masy lidu do revolučního dění. V tomto okamžiku byl racionalismus zcela zákonitě vytlačen iracionalismem vůle, oddanosti nového náboženství. Ani v období ukončení revoluce nebylo pro ideology ustláno na růžích. Vynořuje se řada nových problémů, které nebyly racionálně zvládnutelné, restaurativní ideologie byla mnohem účinnější než rozštělené osvícenství.